CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE NOORD-BRABANT

M.I.P.

Gemeente Vierlingsbeek

Provincie
Noord-Brabant

maart 1992

Colofon

De Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/ Monumenten Inventarisatie Project wordt verricht door mevr. drs. M. Daru-Schoemann, dhr. drs. M. Koenders, dhr. drs. A. van Leeuwen (coördinatie), dhr. drs. N. Maes, dhr. drs. J. Michels, dhr. H. Ruiter arch. h.b.o., mevr. drs. M. Vaessen, mevr. drs. W. Wessel.
Secretariaat: mevr. H.van Wanrooij-de Cort,
Hildebrandstraat 24, 5216 VR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-147471.

De rapporten zijn te bestellen bij de afdeling Voorlichting van de Provincie Noord-Brabant, Brabantlaan 1,
5216 VR 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-812511.

INHOUD

Woord vooraf 4

Werkwijze en criteria 5

1. Situering der gemeente 9

2. Bodemgesteldheid 10

3. Grondgebruik 11

4. Infrastructuur 12

5. Ontwikkeling van de nederzettingen 13

6. Stedebouwkundige typologie 18

7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen 19

8. Objectgegevens 24

9. Literatuur 46

Kaart (bijlage)

WOORD VOORAF

Dit rapport over Vierlingsbeek maakt deel uit van de serie Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Inventarisatie Project. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen tot ca. 1940 in de steden en dorpen van de provincie.
De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de stedebouwkundige structuur, de bebouwing van kern en buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorische waardevolle bebouwing van de provincie vast te laten leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld.
In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten.
Dit model is tot eind 1988 gehanteerd in 69 gemeenten. Najaar 1988 is ook in Noord-Brabant het door de minister van WVC geëntameerde Monumenten Inventarisatie Project van start gegaan. Binnen dit project wordt vastgelegd hetgeen in Nederland tussen ca. 1850 en 1940 aan bouwkunst en stedebouw is gerealiseerd.

Het MIP beoogt:
- het verkrijgen van een eerste landelijk overzicht van de zgn. "jongere bouwkunst en stedebouw' (ca. 1850 - 1940)
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en voor monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode 1850 - 1940
- het formuleren van uitgangspunten ten behoeve van publikaties en wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch of industrieel-archeologisch gebied
- het verkrijgen van bouwstenen als een eerste aanzet tot nieuw te ontwikkelen beleid van Rijk, provincies en gemeenten ten aanzien van de ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg, alsmede van een basis voor planologisch-stedebouwkundige afwegingen
- het verzamelen van informatie die voor Rijk, provincies en gemeenten als basis kan dienen bij het selecteren en registreren van objecten, ensembles, structuren en dorps- en stadsgezichten.

In Brabant zullen daarnaast ook nog objecten en structuren van vòòr 1850 vastgelegd worden als uitvloeisel van de in 1979 begonnen Cultuurhistorische Inventarisatie.
Onderzoek en veldwerk voor dit rapport vonden plaats in 1990/1991
door de heer drs. J.C.M. Michels.

's-Hertogenbosch, september 1991.

WERKWIJZE EN CRITERIA

In Brabant is het MIP officieel van start gegaan op 1 oktober 1988. De inventarisatie wordt hierbij gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie in acht werkgebieden verdeeld, op basis van de historische en bestuurlijke ontwikkelingen in de periode 1850 - 1940.
Deze gebieden zijn:

1. Brabants Kleigebied
2. Zuidwest Brabant
3. Regio Tilburg
4. Regio 's-Hertogenbosch
5. Kempen
6. Regio Eindhoven
7. Maaskant
8. Brabantse Peel

Bij de inventarisatie wordt - binnen een zo breed mogelijke context - gewerkt van groot naar klein.
Eerst wordt van elk gebied een schets gegeven van de algemene karakteristieken. Op basis hiervan wordt voorts - gemeentegewijs - ingegaan op de stedebouwkundige aspecten van een stad of dorp. Tegen deze achtergrond worden ten slotte de objecten in de verschillende gemeenten beschreven.
De door het rijk voorgestelde werkwijze sluit goed aan bij onze sinds 1979 gevolgde werkwijze. Onbewust vooruitlopend op het MIP heeft de provincie vanaf het begin naast de oudere bouwkunst (ca. 10% van de monumenten in Brabant) ook steeds de jongere bouwkunst (ca. 90% van de monumenten) in haar werkwijze betrokken. Dit uitgangspunt zal binnen het MIP gehandhaafd blijven, met dien verstande dat de gegevens van de oudere bouwkunst buiten het MIP-kader vallen en dus niet aan het rijk geleverd zullen worden. Zij zullen wel voorkomen in de rapporten van de gemeenten die gewoon zullen blijven verschijnen. Tevens zullen nu ook de grote gemeenten (Tilburg, Breda, Bergen op Zoom, Eindhoven, Roosendaal, Helmond en 's-Hertogenbosch) beschreven worden.
In de geautomatiseerde MIP-bestanden welke uiteindelijk aan het Rijk geleverd gaan worden, zal ook het bestaande materiaal van jongere bouwkunst van de 69 reeds geïnventariseerde gemeenten worden opgenomen.
Deelname aan het MIP verleent de provinciale inventarisatie een belangrijke toegevoegde waarde. Zonder extra provinciale investering wordt het inventarisatiebestand geautomatiseerd en in overeenstemming gebracht met een landelijke opzet.
Voor verdere details verwijzen wij naar de Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940), Zeist- 's-Gravenhage 1987.

Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking komen moet uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurt aan de hand van een aantal criteria, die groepsgewijs worden omschreven.
Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakte-

ristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 zijn uiteindelijke vorm kreeg. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.
Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek worden alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

* Architectonische en kunsthistorische criteria
  - het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedebouwkundige of kunstenaar
  - het object is gaaf qua stijl en detaillering
  - het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
  - het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

* Planologische, landschappelijke en stedebouwkundige criteria
  - het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten, erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
  - het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
  - het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
  - het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
  - het object vormt een onderdeel van een historische stedebouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
  - het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

* Sociaal- en cultuurhistorische criteria
  - aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
  - het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
  - het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, is het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere. Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenen vooral daaraan hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.
Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Samenstelling rapport

In dit rapport wordt een beeld gegeven van de cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten van oudere en jongere bouwkunst binnen de gemeente. Hierbij is de samenhang tussen de objecten en het landschap of de nederzetting van groot belang.

Door het raadplegen van de historisch-geografische beschrijving van het inventarisatiegebied (afzonderlijk verkrijgbaar) en het naslaan van specifieke plaatsgebonden literatuur ontstaat een beeld van de ontwikkelingen tot ca. 1950. De topografische kaarten van ca. 1850, 1900 en heden op de schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zijn eveneens van belang, omdat door vergelijking een indruk ontstaat van occupatiepatronen en ontwikkelingen tot op heden. In het veld wordt dit beeld aangevuld met eigen waarneming.
Vervolgens worden per kern en in het buitengebied de objecten die aan de eerder genoemde criteria voldoen geregistreerd.

Elk rapport omvat de volgende onderdelen. Na Woord Vooraf en Werkwijze en Criteria worden de ligging van de gemeente (hoofdstuk 1), de bodemgesteldheid (2) en het grondgebruik (3) behandeld. Dan volgt een overzicht van de veranderingen in infrastructuur, wegen, waterlopen etc. (4). Vervolgens worden de nederzettingen behandeld (5). In de hoofdstukken 6 - 8 worden de onderzoeksresultaten beschreven. Voor de grotere gemeenten met planmatige ontwikkelingen tussen 1850-1940 wordt een stedebouwkundige typologie gegeven met een kaart van gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde. Bij de meeste kleinere gemeenten blijft dit onderdeel achterwege. Hier hebben in het algemeen immers in de periode 1850-1940 geen samenhangende stedebouwkundige ontwikkelingen plaatsgehad. Wel worden in sommige gemeenten waardevolle bebouwingsgroepen van vòòr de periode 1850-1940 apart aangegeven.
Dan volgt een karakterisering der objecten, bouwvormen en typen (boerderijen, woonhuizen, openbare gebouwen etc.). Dit alles wordt afgesloten met de objectgegevens, geordend naar adres en huisnummer (even, oneven). Per object worden de oorspronkelijke en huidige functie, architect, bouwdata, bouwstijl en een beschrijving der gevels, ramen, deuren, daken, bijzondere constructies en in een enkel geval interieurgegevens (meestal wordt alleen het exterieur geregistreerd) weergegeven. Dan volgen bijgebouwen, artefacten (stoepen, stootstenen, hekken etc.) en groenelementen. Ook wordt aangegeven een motivering voor opname en of het object beschermd is.
Tenslotte volgt de literatuur.
Bijgevoegd worden kaarten 1 : 10.000 en indien nodig deelkaarten van de stedebouwkundige typologie en de dichtbebouwde kernen. Op de kaart 1 : 10.000 worden aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip) - beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnaam en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm. (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen worden eveneens aangegeven.

1. Situering der gemeente

1.1 Ligging

De gemeente Vierlingsbeek is gesitueerd in het noord-oosten van Noord-Brabant en maakt deel uit van de M.I.P. regio 'Brabantse Peel'. Naast de kerkdorpen Vierlingsbeek, Maashees en Overloon omvat de gemeente de kapelgehuchten Groeningen, Vortum-Mullem en Holthees, benevens de buurtschappen Den Bosch, Heikant, Tuuthees en Schafferden. De gemeentegrens volgt een deels natuurlijk, deels kunstmatig bepaald tracé. De oostelijke grens met de provincie Limburg wordt gevormd door de rivier de Maas. De overige grenzen van de gemeente zijn voor het grootste deel in 1942 tot stand gekomen. In dat jaar ging de gemeente Maashees-Overloon op in de gemeente Vierlingsbeek. De zuidelijke grens, lineair lopend over de voormalige heidevelden, scheidt de gemeente van Venray. De grens direct ten zuiden-westen van Overloon, bij De Vredepeel, werd na eeuwenoude conflicten tussen Overloon en Venray pas in de jaren '50 van deze eeuw definitief vastgelegd. De scheiding wordt nu gevormd door het Afleidings-kanaal. Ook de westelijke en noordelijke grenzen van de gemeente lopen over de voormalige heidevelden en hebben daardoor een recht beloop. In het uiterste westen stond men de kleine ontginningsnederzetting Twist in 1942 af aan de gemeente Oploo c.a.. De noordelijke grens met dezelfde gemeente is van oudere datum. In 1942 werd een gedeelte van de gemeente Boxmeer, onder andere bevattend het gehucht Mullem, bij Vierlingsbeek gevoegd.
Deze grenzen omvatten op 1-1-1989 een oppervlakte van 6393 ha. Op die datum waren er in de gemeente 7947 inwoners gehuisvest.

1.2 Ontwikkeling

De westelijke oever van de Maas werd, getuige archeologische vondsten, in het Mesoliticum reeds bewoond op de Groeningsche Berg en de Vortumse Berg. Bij het gehucht Den Bosch stuitte men op een urnenveld, dateerend uit de late Bronstijd. Concrete overblijfselen van een nederzetting uit de Ijzertijd zijn aangetroffen bij De Waard te Vierlingsbeek. Al deze terreinen zijn aangewezen als rijksmonument. Ook tijdens de Romeinse bezetting werd het grondgebied van de gemeente bewoond. Van een 'via militaris', aangelegd tussen Cuijk en Tongeren, zijn resten gevonden nabij De Staaij bij Vierlingsbeek, op de plaats waar het middeleeuwse kasteel Oirthen heeft gestaan. Bij Maashees zijn de fundamenten van een Romeinse villa aangetroffen. Tijdens de Middeleeuwen behoorde het gebied tot het Hertogdom Brabant, en was gelegen in de zuidelijke punt van het Overambt van het Land van Cuijk. Een gunstige factor voor de verdere ontwikkeling van de gemeente was de aanwezigheid van de hoger gelegen Maasterrassen, met vruchtbare agrarische gronden en een hoog gelegen doorgaande weg. De ligging van het gebied tegen Opper-Gelre was er mede de oorzaak van dat er in de gemeente een drietal kastelen en een viertal versterkte huizen heeft gelegen. Vierlingsbeek had sinds de veertiende eeuw, en Maashees sedert 1475 een schepenbank, beide met middelbare en lagere rechtsmacht. Te Sambeek (waar Mullem toe behoorde) was sinds de veertiende eeuw een schepenbank met hogere rechtsmacht. Overloon viel onder Vierlingsbeek, en hoewel het dorp reeds langere tijd een eigen dorpsbestuur had, verkreeg het pas in 1803 een eigen bank. Na 1648 behoorden de dorpen tot het Generaliteitsland Staats-Brabant. Tot de Franse inval in 1794-95 zou deze situatie blijven bestaan. Het territoir van de gemeenten Vierlingsbeek en Maashees/Overloon, beide opgericht in 1811, was gelijk aan dat van het rechtsgebied van de middeleeuwse schepenbanken. De opening van de spoorlijn Nijmegen-Venlo in 1883 en de aanwezigheid in de gemeente van de provinciale weg tussen deze plaatsen heeft geen industriële ontwikkeling van betekenis tot gevolg gehad. In 1942 werden een aantal belangrijke grenswijzigingen doorgevoerd. In 1944 werd als gevolg van een tankslag het dorp Overloon geheel verwoest. Verwoestingen werden ook aangericht te Vierlingsbeek en Maashees. Ook na de Tweede Wereldoorlog heeft de gemeente zich op economisch vlak slechts bescheiden kunnen ontwikkelen. Mede door de goede transportmogelijkheden is een forensenstroom tussen met name Vierlingsbeek en Boxmeer het gevolg.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Grondsoorten

Het grondgebied van de gemeente valt uiteen in twee gebieden. Oostelijk van de spoorlijn Nijmegen-Venlo ligt de Maaskant met de Maasvallei, westelijk de Peelrand.
Sinds het begin van de jaartelling stroomt de Maas door de huidige bedding. De loop heeft echter sterk gewisseld, met als gevolg dat de bodem van oostelijk Brabant bestaat uit een mengeling van hoofdzakelijk zand, klei en grint. Tijdens het Laat-glaciaal vertakte de wilde Maas in warmere perioden tot kleine stroompjes. Door het verminderde transportvermogen van het water ontstonden slibhoudende fluviatiele afzettingen. Deze fluviatiele sedimentatie, bestaande uit zand en klei, werd in de drogere perioden door de wind opgeblazen. In de verlaten rivierbeddingen ontstonden zo rivierduinen en trad veenvorming op. In tegenstelling tot de Limburgse oever, waar de ca. 6000 jaar geleden door de wind opgeblazen rivierduinen nog grotendeels intact zijn, liggen aan de Brabantse zijde plaatselijk zeer brede en lage terrassen. De bodem bestaat hier uit jonge rivierklei, die -naar men aanneemt mede door de invloed van het zure water uit de Peel- kalkarm zijn. Ten westen van de terrassen ligt een gebied met zand- en oude kleigronden. De overgang tussen de lagere, vochtige en de hogere gronden is duidelijk waarneembaar in de vorm van een terrasrand, een kleine helling van ca. 1 à 1.50 meter hoogte. De zanderige Velden worden hier en daar doorsneden door laagten; het betreft hier de oude stroomgeulen van de Maas. De Vortumse en Groeningsche Bergen, gelegen temidden van de Maasterrassen, zijn restanten van verstoven rivierduinen, die opmerkelijk contrasteren met het omringende klei-landschap.
De Peelrand bestaat uit lemige zandgronden, afgewisseld met arme podzolbodems. Deze locale, eolisch gevormde, overwegend natte dekzanden liggen rond Overloon hoger, waardoor hier als het ware een 'droogte-eiland' in de Peel ontstaat (De Bont, 1988, 130). In de Overloonsche Duinen is het zand gaan stuiven.
Samenvattend kan men stellen dat het landschap te Vierlingsbeek gekarakteriseerd wordt door;
a) de langs de rivier gelegen lage terrassen met het Maasheggenlandschap (zie par.3),
b) de hoger gelegen zand- en kleigronden van de oeverwal, versneden door oude Maasbeddingen,
c) de daarachter gelegen dekzanden, voorheen natte Peelgronden, bij Overloon gedeeltelijk verstoven.

2.2 Hoogte en afwatering

In het zuidoosten, bij Overloon, treft men de hoogst gelegen gronden binnen de gemeente aan. Bij de Gater ligt het zand plaatselijk op 25,6 meter + NAP, Overloon zelf is gelegen op ca. 23 meter. De noordelijk hiervan gelegen zandgronden, tot de ontginning in de twintigste eeuw met heide bedekt, lopen naar het oosten toe langzaam af, van 22,1 meter op het Overloonsche Vlak naar 15,2 meter in de Vierlingsbeeksche Broek. De hogere zand- en kleigronden langs de Maas bereiken op het Mullemsche Veld een hoogte van 15,7 meter, op het Vortumse Veld een hoogte van 16,1 meter, het Groeningse Veld ligt op 16,7 meter en de Maasakker bij Vierlingsbeek ligt op 16,9 meter. Het weidegebied in de uiterwaarden varieert in hoogte tussen de 13,5 en 11,4 meter. De Groeningsche Berg ligt op ca. 15 meter + NAP.
Vierlingsbeek watert geheel af op de Maas. Het Peelrandgebied wordt ontwaterd door de Lactariabeek, waarvan de aanleg begon rond 1890. De beek loopt van De Gater in het zuid-westen van de gemeente naar Stevensbeek en watert via de Sambeeksche Uitwatering af op de Maas. Een gedeelte van de hogere zandgronden bij Overloon watert af op het Afleidingskanaal, dat ter plekke ligt in de gemeente Venray en bij Holthees de gemeente Vierlingsbeek in stroomt. Via kasteel Makken en Vierlingsbeek mondt deze voormalige Molenbeek bij De Staaij (aldaar niet genormaliseerd en nog immer onder de oude naam bekend) uit in de Maas. Tussen de provinciale weg en de Maas heeft de beek nog de slingerende beloop met moerassige, rijk begroeide oevers. Ten westen van de oeverwal stroomt de in 1924 genormaliseerde Oeffeltse Raam of Oeffeltse Beek, die in noordelijke richting stroomt en bij Oeffelt in de Maas uitmondt. Op de zandgronden direct ten westen van de oeverwal ontstaan diverse kleine beken, die via de voormalige beddingen van de Maas en de daarachter gelegen uiterwaarden zich een weg naar de Maas zoeken. De St. Jansbeek wordt gevoed door diverse kleine stroompjes afkomstig van de oeverwal en stroomt via de laagte tussen Groeningen en Vortum De Malders in, een weidegebied in de uiterwaarden, en neemt daar enkele kleinere stroompjes in zich op om vervolgens in de gemeente Boxmeer in de Maas uit te monden. Het Mullemse Veld wordt ontwaterd via de Luinbeek, die eveneens in Boxmeer in de Maas uitloopt. De uiterwaarden worden deels ontwaterd door de gedeeltelijk genormaliseerde Rekgraaf, gelegen ten oosten van de Vortumse en Groeningsche Bergjes.

3. Grondgebruik

Op de oeverwal liggen van oudsher rondom de aldaar gesitueerde nederzettingen akkercomplexen, verdeeld over tamelijk grote vlakken. Te onderscheiden zijn onder meer het Mullemse Veld, het Vortumse Veld, het Groeningsche Veld, de Maasakker, en de Warmeer en de Breid bij Holthees. De in oorsprong middeleeuwse akkers waren tot in de twintigste eeuw niet zichtbaar verkaveld. Ook rond Overloon lagen op de hoger gelegen zandgronden niet zichtbaar verkavelde akkercomplexen van middeleeuwse oorsprong, zoals Heikantsveld, Peelkampsveld en Pasveld. In de oude stroomgeulen en langs de steilrand tussen de uiterwaarden en de akkerbodems heeft men zand afgegraven dat gebruikt werd in de potstal. De eerdlagen, vaak meer dan een meter dik, zijn dus in feite opgehoogd met zand uit de laagten waardoor het natuurlijke reliëf kunstmatig verhoogd is.
De uiterwaarden waren vermoedelijk vóór de ingebruikname door de mens reeds met wilde struikgroei bedekt, waaronder meidoorns. Door de mens werd het met gras begroeide deel, dat bij hoge waterstanden van de Maas op natuurlijke wijze werd 'bemest', stelselmatig uitgebreid, waardoor de struiken uiteindelijk slecht op de perceelscheiding werden gehandhaafd. Plaatselijk moesten dus struiken worden gerooid, elders geplant. Het resultaat is het z.g. heggenlandschap (zie ook par. 7), met een waardevol patroon van hagen, waterlopen en wegen, dat in de huidige vorm grotendeels reeds in de 18e eeuw bestond. Maar ook in de 15e eeuw waren er al afgebakende eigendommen in de uiterwaarden. Herinrichting en schaalvergroting hebben sinds de Tweede Wereldoorlog vooral aan de randen van het gebied plaatsgevonden. De weidegronden, kleinschalig geperceleerd (de weiden zijn ca. 1.3 à 1.5 ha. groot) strekken zich langs de Maas uit over een afstand van 16 kilometer, tussen Cuijk en Vierlingsbeek. In de laatste gemeente zijn ze onderverdeeld in de Zoetepasweiden, hoger gelegen, met oude drinkpoelen voor het vee, en de lagere Zurepasweiden, alwaar de grond minder vruchtbaar is. De hagen dienden als veekering en leverden brandhout op. Knotessen, -eiken en -wilgen zijn in het heggengebied langs de waterlopen aangeplant. Ook in de lager gelegen oude stroomgeulen liggen weilanden.
De Peelrand werd langs de oeverwal in de Middeleeuwen op grote schaal voor agrarische doeleinden gebruikt, zij het extensief, vergeleken met de terassen. Men gebruikte de heidegronden als bijenweide, graasgronden voor het vee en stak er plaggen voor de potstal. In de 19e eeuw heeft men de gronden voor een groot gedeelte in cultuur gebracht. De uitgestrekte Vierlingsbeeksche Heide werd vanuit het zuiden (Overloon), het oosten (de oeverwal) en het noorden (grens met Oploo) langzaam ontgonnen. Grote oppervlakten bouw- en weideland, blokvormig en strookvormig verkaveld, waren het gevolg van de ontginning. De resterende heide, zich uitstrekkend tussen het Vierlingsbeeksche Broek en het Overloonsche Vlak werd, evenals de stuifzanden bij Overloon, tussen 1900 en 1925 door de overheid beplant met naaldhout.

4. Infrastructuur

4.1 Wegen

De Romeinen legden op de westelijke oeverwal, parallel lopend aan de Maas, een militaire weg aan, waarvan bij het voormalige kasteel Oirthen resten gevonden zijn. Deze doorgaande weg, die tevens de belangrijkste verbinding vormt tussen de dorpen op de oeverwal, is tot laat in de 19e eeuw een zandweg gebleven, slingerend tussen de bolle akkers. Karresporen met aan weerszijden een bomenbeplanting leidden vanuit Vierlingsbeek naar de voormalige kastelen De Hattert (de huidige Spoorstraat) en Makken. Vanuit Oploo, Mullem en Vierlingsbeek liepen zandpaden naar Overloon, die over de heide een kaarsrecht beloop hadden. Daarnaast had men vanaf de oeverwal slingerende paden naar de heidevelden aangelegd, die vooral voor agrarische doeleinden gebruikt werden. Tegen 1890 zijn er op de zuidelijke en de noordelijke grens eveneens paden aangelegd. Rond 1865 is de doorgaande weg over de oeverwal, die dan de status van provinciale weg verkrijgt, bestraat. Kort na 1910 geldt dat ook voor de verbindingswegen tussen Overloon en Venray, Overloon en Vierlingsbeek en Overloon en Oploo (de laatste met een t.o.v. de oude zandweg nieuw, westelijker gelegen traject)

4.2 Spoorwegen

In 1875 werd bij wet bepaald dat tussen Nijmegen en Venlo door de Staats Spoorwegen een spoorlijn zou worden aangelegd. In 1883 vervoerde men de eerste passagiers over de lijn. Het station Vierlingsbeek, gebouwd in 1882, werd rond 1960 vervangen door een nieuw gebouw. Haltes bestonden tot de Tweede Wereldoorlog te Vortum-Mullem en direct ten zuiden van Holthees. De lijn, gelegen op de westelijke zijde van de oeverwal, doorsnijdt de gemeente van noord naar zuid, is grotendeels enkelsporig en niet geëlectrificeerd.
Een tramverbinding heeft Vierlingsbeek nooit gehad.

4.3 Waterwegen

De oostelijke grens van de gemeente wordt gevormd door de Maas. Vierlingsbeek heeft echter nooit een haven aan deze scheepvaartverbinding gehad. Tussen Vierlingsbeek en Bergen (gemeente Nieuw Bergen, Limburg) vaart een pontveer, dat in de eerste helft van de 19e eeuw reeds functioneerde. Het veerhuis staat van oudsher op de Beker Staaij te Vierlingsbeek. Enkele aan de oever van de Maas gevestigde na-oorlogse fabrieken en bedrijven, zoals de veevoederfabriek te Maashees, hebben een aanlegplaats voor binnenvaartschepen.

4.4 Militaire infrastructuur

De verkeersweg over de oeverwal had in de Romeinse tijd al een militaire functie. Ook tijdens de Middeleeuwen, toen de Maas alhier gedurende lange tijd de grens vormde tussen het Hertogdom Brabant en Opper-Gelre, was de streek van groot militair-strategisch belang. Langs de rivier lagen een groot aantal forse omgrachte kastelen, zoals Oirthen, De Hattert en Makken te Vierlingsbeek, en een viertal versterkte huizen 's-Hertogen Toren, Groot- en Klein Herselt en De Voirt te Groeningen (zie par.7).
Begin 1939 vreesde de Nederlandse legerleiding een toekomstige verrassingsaanval uit het oosten. Men besloot tot het aanleggen van een versterkte linie langs de IJssel, Nederrijn, Waal, Maas-Waalkanaal en Maas. Op de westelijke oevers van de rivieren werden daartoe een enkele rij lichte kazematten (type Stekelvarken, Flankerende betonkazemat, Gietstalen kazemat en de zware Rivierkazemat) gebouwd, die over een lengte van 200 kilometer een aaneengesloten vuurfront vormden. De Maaslinie, die een eventuele zuidelijke opmars van de Duitsers zou moeten vertragen, werd in enkele uren uitgeschakeld, waarbij door de hevige Duitse beschietingen -onder meer bij Boxmeer en Afferden- de meeste kazematten werden vernield. Te Vierlingsbeek resteren geen kazematten meer. Ten zuid-oosten van Overloon is op een beperkt gedeelte van het slagveld uit 1944 het Nationaal Oorlogs- en Verzetsmuseum ingericht alwaar in situ restanten van de strijd, zoals materieel maar ook schutterputten, geconserveerd worden.

5. Ontwikkeling van de nederzettingen

5.1 Vierlingsbeek

De bebouwing heeft zich van oudsher op de hoger gelegen randen van de oeverwal geconcentreerd. Daar, op de grens van het weidegebied en de akkers, was de vestiging in verband met de agrarische bedrijfsvoering het gunstigst en ontwikkelden zich kleine agrarische nederzettingen, die, mede door de aanwezigheid van de over deze hogere gronden lopende doorgaande wegen, zich konden ontwikkelden. In het geval van Vierlingsbeek is de vroegste bebouwing ontstaan langs de oude hoofdstraat, de huidige Spoorstraat, die parallel aan de Molenbeek loopt. De karakteristiek van een typische beekdalnederzetting, met ten zuiden van de aan de straat geconcentreerde bebouwing de weidegronden en aan de noordelijke zijde oude akkerbodems, is tot na de Tweede Wereldoorlog bewaard gebleven. De nederzetting Vierlingsbeek is waarschijnlijk als primair kerkdorp gesticht, waardoor de aanwezigheid van niet-agrarische functies gestimuleerd werd. De centraal gelegen parochiekerk werd onderhouden door de ingezetenen van Vierlingsbeek en de inwoners van de omliggende gehuchten, zoals Groeningen, Schafferden, Den Bosch en Holthees. Men kan in dit geval dus spreken van een tiendakkerdorp. Men acht het waarschijnlijk dat in de vroege Middeleeuwen een houten kerkje gebouwd werd. Rond het jaar 1000 zou deze kerk vervangen zijn door een stenen kerkgebouw. In de 15e eeuw werd een nieuw gebouw in gotische stijl uitgevoerd. De kerk maakte toen deel uit van het kapittel van St. Joris op de burcht te Grave. Deze kerk was op dezelfde plaats gesitueerd als de huidige kerk. Het zwaartepunt van de zeer bescheiden dorpskern lag aan de noordzijde van de kerk. Langs de huidige Spoorstraat -de oude Kerkstraat- waarvan het tracé reeds in de Middeleeuwen bestond en leidde naar het kasteel Hattert, ontwikkelde zich een bebouwing die tot ca. 1800 weinig veranderingen onderging. Het silhouet van het dorp werd toen bepaald door het kerkgebouw, aan de voet waarvan een bescheiden lintbebouwing van eenlaags woonhuizen, enkele winkels en werkplaatsen, een synagoge (uit 1756, met contemporaine begraafplaats even buiten het dorp, aan de Spoorstraat) en een aantal boerderijen was ontstaan. Enige lintbebouwing bestond daar waar de Grotestraat de Staaiweg kruist. Aan deze zijde van het dorp, aan de Maas, lag ook het kasteel Oirthen met de heerlijke watermolen. In 1650 werd door de katholieke inwoners van Vierlingsbeek een schuurkerk te Smakt (tegenwoordig gemeente Venray) gebouwd. In de loop van de 18e eeuw heeft men op de plaats van het huidige Vrijthof een schuilkerk opgetrokken, voorzien van een bescheiden pastorie. Toen in 1800 de hervormden de St. Laurentiuskerk weer moesten afstaan ging men al snel over tot de bouw van een eigen bescheiden kerkgebouw. Dit hervormde kerkje werd aan de Spoorstraat, ten zuidwesten van de katholieke kerk, opgetrokken. Naast het kerkje, dat in 1811 en 1843 vervangen werd, staat de hervormde pastorie, opgericht in 1800 en in 1811 vergroot. De oude katholieke schuilkerk aan het Vrijthof deed na 1800 dienst als jongensschool en gemeentehuis. Naast deze concentratie van niet-agrarische bebouwing lagen er, aan de Spoorstraat, de noordelijk daarvan gelegen landelijke Burggraaf en de Grotestraat (de provinciale weg tussen Grave en Venray) enkele boerderijen. Van der Aa betitelt rond 1840 het dorp als "ongetwijfeld één der fraaiste en volkrijkste uit den omtrek". Door de bouw van het station in 1882 en de vestiging van de hervormde kerk aan de Spoorstraat volgde aan het einde van de 19e eeuw een langzame groei van de lintbebouwing in westelijke richting. Ook aan de Grotestraat (de provinciale weg) werden rond 1900, door het groeiende wegverkeer en de ingebruikname van het pontveer naar Bergen, nieuwe gebouwen, met name woonhuizen en winkels, opgetrokken. De industriële ontwikkeling van Vierlingsbeek is uiterst bescheiden geweest. Van der Aa telde in de toenmalige gemeente Vierlingsbeek een water-korenmolen, een wind-korenmolen, een bierbrouwerij, twee olieslagerijen, een katoenververij en een steenbakkerij. In het eerste kwart van de 20e eeuw bouwde men in de nabijheid van het station, tussen Groeningen en Vierlingsbeek, een stoomzuivelfabriek.
Oostelijk van de St. Laurentius verrees aan de huidige Pastoor Janssenstraat -het oude Kerkepadje- in 1872, ter vervanging van een gebouw uit 1800, een pastorie. Aan de Kloosterstraat, direct ten zuiden van de kerk, werd door de Zusters van Jezus Maria en Jozef in 1886 het St. Aloysiusklooster gebouwd voor het geven van onderwijs aan de vrouwelijke jeugd. In 1904 werd de naaischool geopend, terwijl men in 1928 het verpleegtehuis "St. Theresiastichting" opende de deuren voor de verzorging van arme bejaarden. In 1921 werd de "R.K. Jongensschool St. Laurentius" ondergebracht in een nieuw schoolgebouw aan de Grotestraat. Tegenover de kerk, aan de Spoorstraat bouwde men in 1935 een parochiehuis. De groei van het aantal inwoners van de gemeente verliep, vergeleken met de het gemiddelde cijfer in Brabant, langzaam. In 1890 telde de gemeente 2593 inwoners, in 1940 was dat aantal toegenomen tot 4423. Na de Tweede Wereldoorlog heeft de kom van Vierlingsbeek een aantal veranderingen ondergaan. Allereerst werd door het Duitse leger in 1944 de toren van de St. Laurentiuskerk opgeblazen, waardoor het gehele gebouw verloren ging. Een nieuw kerkgebouw, met een vijftig meter hoge klokketoren (1960) werd in 1952-53 op dezelfde plaats, doch ditmaal niet georiënteerd, opgetrokken. Veel panden, met name in de directe omgeving van de Grotestraat werden in de traditionele stijl van de Wederopbouw opnieuw opgetrokken. Langs de Pastoor Janssenstraat werden in het begin van de jaren '50 een zestal uniforme woonhuizen gebouwd, de eerste planmatige uitbreiding van na de oorlog. Het Vrijthof werd aanmerkelijk vergroot door de

sloop van de aldaar gelegen langgevelboerderij in 1956-57, later gevolgd door de amovering van het parochiehuis. Ook de aan de andere zijde van de kerk, aan de Kloosterstraat gelegen meisjesschool werd in deze tijd afgebroken. In 1983 volgde de afbraak van het St. Aloysiusklooster. Bescheiden uitbreidingen van het dorp hadden toen inmiddels plaatsgevonden aan de zuidzijde, bij de Laurentiusstraat en de Prins van Oranjestraat. Ook heeft men een nieuwe woonwijk aangelegd direct ten noorden van de Spoorstraat, aan de Heihoekscheweg.

5.2 Groeningen

Groeningen is, evenals Vierlingsbeek, ontstaan op de hoger gelegen oeverwal, en ligt op de plaats waar een oude stroomgeul van de Maas deze oeverwal doorsneed. De kom van het kapelgehucht is gelegen aan een driehoekig plein, van middeleeuwse oorsprong. Het plein, gelegen aan de Groeningseweg (de huidige provinciale weg Grave-Venray), met aan de brede basis de kapel van St. Antonius en Nicolaas -die in de kern uit de vijftiende eeuw dateert en gesticht werd vanuit Vierlingsbeek- was oorspronkelijk aan alle zijden bebouwd met boerderijen. Vanuit de kom van het gehucht lopen ter weerszijde van de St. Jansbeek twee wegen, die de in de late Middeleeuwen alhier in het beekdal gesitueerde boerderijen met de kom op de hoger gelegen gronden verbond. Door de strategische ligging op de oeverwal groeiden een aantal van deze boerderijen uit tot versterkte huizen, zoals Het Hof en De Voort nabij de St. Jansbeek, die ten westen van het dorp stroomt. Verschillende restanten van deze versterkte boerderijen zijn nog aanwezig (zie par.7). Rond 1840 had het gehucht ca. 440 inwoners. In de negentiende- en twintigste eeuw is de lintbebouwing met name langs de Groeningsestraat uitgebreid. Deze bebouwing bestaat voornamelijk uit agrarische bedrijven. Vooral na de Tweede Wereldoorlog zijn er, ook ten oosten van de provinciale weg op de rand van de oeverwal, vrijstaande woonhuizen gebouwd.

5.3 Vortum-Mullem

Het kapelgehucht Vortum-Mullem ligt ca. anderhalve kilometer ten noorden van Groeningen op de oeverwal, daar waar de St. Jansbeek via de laagte van de oude stroomgeul van de Maas deze wal doorsnijdt. Ten oosten van de provinciale weg is Vortum gelegen, een nederzetting die zich ontwikkeld heeft bij een middeleeuwse kapel en watermolen. De bebouwing heeft zich van oudsher ontwikkeld langs het westelijke deel van de Veerweg -in de vroege 19e eeuw werd er tussen Afferden en Vortum een veerverbinding over de Maas onderhouden- en de Steeg, een parallel aan de provinciale weg gelegen straat met aan de westelijke zijde een agrarische bebouwing. Achter de boerderijen liggen de hogere zandgronden van de oeverwal, aan de andere zijde van de straat vindt men de lagere weidegronden. Aan de Steeg, op de hoek van de Veerweg was ook de oude gotische kapel gesitueerd. Gedurende de periode 1850-1940 is er te Vortum een zekere verdichting van de bebouwing opgetreden. Ook verrezen er enkele boerderijen langs de provinciale weg, waardoor Vortum en Mullem langzaam naar elkaar toe groeiden. In 1879 resulteerde dat in de sloop van de beide middeleeuwse kapellen in de gehuchten en de bouw van een nieuwe, grotere bijkerk te Mullem. Mullem, ten westen van de provinciale weg gelegen, heeft zich ontwikkeld parallel aan de Luinbeek, die hier op enkele honderden meters afstand van de St.Jansbeek door de oeverwal stroomt. Het ondiepe dal van de beek ligt ingeklemd tussen de hogere zandgronden. Aan weerszijden van de Luinbeek lag in 1850 een lintbebouwing van boerderijen langs de Luinbeekweg en de Sint Cornelisstraat. De belangrijkste gebouwen van het gehucht, zoals de kapel en het Hoge Huis, -dat voorheen een verdieping moet hebben gehad en waar de schout van Sambeek woonde- lagen dichtbij de beek aan de Luinbeekweg. De kapel van Mullem werd na de afbraak in 1879 verplaatst van de Luinbeekweg naar een meer oostelijk, dichter bij Vortum gelegen locatie aan de Sint Cornelisstraat, nabij de kruising met de naar het Mullemse Veld lopende Akkervoortweg. Hier werd in 1931 naast het kerkgebouw ook een school opgetrokken -ter vervanging van een oudere school-, die men in 1957 belangrijk heeft uitgebreid. Door deze niet-agrarische functies werden ter plaatse ook enkele woonhuizen gebouwd, terwijl het Hoge Huis na de afbraak van de middeleeuwse kapel verbouwd zou zijn tot boerderij. Vortum-Mullem verkreeg in 1883 een halte aan de Staats Spoorweg tussen Nijmegen en Venlo. Kort daarop werden aan de westelijke zijde van het dorp, waar de halte was gelegen, enkele boerderijen en een café gebouwd. Tussen 1850 en 1940 hebben er verder geen noemenswaardige uitbreidingen plaatsgevonden. Men kon volstaan met een vernieuwing en een verdichting van de bestaande lintbebouwing van boerderijen. Aan de Sint Cornelisstraat 5 heeft tot 1989 een uit het eerste kwart van deze eeuw daterende kleine zuivelfabriek gelegen. Na oorlogsschade is de bijkerk met pastorie in 1951 opnieuw opgetrokken. Aan de overzijde van de Sint Cornelisstraat is na de Tweede Wereldoorlog een kleine N.C.B. vestiging gebouwd.

5.4 Maashees

De kom van de tegen de Maas gelegen nederzetting was oorspronkelijk oostelijk van de provinciale weg gelegen, aan de huidige De Goeijstraat. Op de hoek van de De Goeijstraat en de Kalverstraat stond een kapel, en van hier vertrok het voetveer naar Aaijen. Volgens Van der Aa leefden er omstreeks 1840 1100 inwoners in de gemeente Maashees en Overloon. Naast veeteelt en landbouw trof hij er een drietal bierbrouwerijen en een bierazijnbrouwerij aan. Langs de huidige Mgr.Geurtsstraat, de provinciale weg tussen Vierlingsbeek en Venray, heeft zich in de negentiende eeuw enige lintbebouwing ontwikkeld, met name nabij het kruispunt van deze weg met de Rieterweg, die Maashees met Holthees verbindt. Op de kruising van de Mgr.Geurtsstraat en de Kalverstraat werd in 1930 een Heilig Hartbeeld geplaatst. Ook verrezen er ter plaatse enige tweelaags woonhuizen. Met de Tweede Wereldoorlog is nagenoeg alle bebouwing van de nederzetting verloren gegaan. Op de hoek van de De Goeijstraat en de Mgr.Geurtsstraat werd in 1950 de H. Antonius Abt kerk opgetrokken. Een klein plein werd voor de kerk parallel aan de provinciale weg aangelegd. Langs de De Goeijstraat verrezen omstreeks dezelfde tijd twee schoolgebouwen. In de jaren '50 en'60 werd een woonwijk, bestaande uit enkele straten met bescheiden vrijstaande woonhuizen werd tussen de Mgr.Geurtsstraat en de Rieterweg aangelegd. Recente uitbreidingen, met voornamelijk vrijstaande villa's, hadden plaats aan de noordelijke zijde van de De Goeijstraat, langs de Hoge Weg. Een veevoederfabriek, die sinds 1960 belangrijk werd uitgebreid, staat ten zuiden van de kom van het dorp aan de Maas.

5.5 Holthees

Het kapelgehucht Holthees is gesitueerd aan de westelijke zijde op de oeverwal van de Maas, tussen Maashees en het voormalige kasteel Makken. Westelijk van de oeverwal stroomt de Molen- of Loobeek, sedert de normalisatie in ca. 1920 Afleidingskanaal geheten. Parallel aan deze beek is de Kapelstraat en de Broekstraat gelegen, waar de oudste agrarische bebouwing gelegen zal hebben en in de vijftiende eeuw een bakstenen kapel verrees. De bouw van een schuurkerk in het zuidelijk van Holthees gelegen Smakt (ca. 1650), waar veel gelovigen uit Vierlingsbeek kerkten, zal de drukte in de nederzetting hebben doen toenemen, temeer daar de op Limburgs grondgebied gelegen kapel later een populair bedevaarts-oord werd. Te Holthees lag de Holtheesche brug over de Molenbeek. Het verkeer tussen Overloon en Maashees (tot 1942 behoorde Overloon tot de gemeente Maashees) maakte veel gebruik van deze verbinding. Belangrijk voor de groei van de nederzetting was ook de opening van de spoorlijn in 1883, met een halte te Holthees. Aan de Gildestraat, die naar de brug over het Afleidingskanaal en de voormalige halte leidt, is door deze factoren tussen 1850 en 1940 een uitbreiding van de lintbebouwing van boerderijen en woonhuizen te constateren. Een verdichting van de agrarische bebouwing in de negentiende eeuw valt waar te nemen aan de Rodermansstraat. Na het verval van het kasteel Makken (na 1800) zijn er langs de Makkenweg enkele boerderijen gebouwd.

5.6 Overloon

Het kerkdorp Overloon is tot laat in de 19e eeuw door een uitgestrekt broek- en heidegebied gescheiden geweest van de hierboven beschreven nederzettingen. Dit betrekkelijke isolement van de bescheiden nederzetting heeft er mogelijk aan bijgedragen dat er in de Middeleeuwen een kapel, gewijd aan de H. Theobaldus, gesticht werd. In de 16e eeuw is de kapel inmiddels tot kerk verheven. Het dorp had een kleine kom op de plaats waar de belangrijkste wegen kruisen. Daar was een lintbebouwing ontstaan met kleine woonhuizen en keuterboerderijen. Centraal op een driehoekig plein lag de kerk, die rond 1910 vergroot werd. Overloon verkreeg rond deze tijd ook een eigen klooster en scholen. Rondom de kern van het kerkdorp lagen op de hoger gelegen zandgronden uitgestrekte akkercomplexen, zoals het Pasveld, Peelkampsveld en Heikantsveld. Zandpaden verbonden de langs de randen van deze akkers aan de lange Rondweg gelegen boerderijen met de kom van het dorp. Tussen 26-27 september en 14 oktober 1944 wordt in en rond het dorp de tankslag van Overloon uitgevochten, met als gevolg dat nagenoeg de gehele nederzetting verwoest wordt. De wederopbouw brengt niet alleen een practisch totale vernieuwing van de beschadigde bebouwing met zich mee; ook de stedebouwkundige structuur van het dorp wordt ingrijpend gewijzigd. De nieuwe kerk, ingewijd in 1956, wordt een honderdtal meters noordelijker opgebouwd, aan het geheel nieuwe 14 Oktoberplein, dat als dorpsplein fungeert. De belangrijkste wegen in de kom krijgen een nieuw, rechtgetrokken tracé en op de plaats waar voorheen de kerk gesitueerd was bouwt men een woonwijk. In de Overloonsche Duinen, direct ten zuid-oosten van de dorpskern, werd het park Oorlogsmuseum Overloon aangelegd, met ten noorden daarvan de Engelse begraafplaats.

5.7 Verspreide bebouwing

Op de oeverwal van de Maas liggen de restanten van een groot aantal kastelen en versterkte boerderijen (zie par. 7).
De uiterwaarden van de Maas, het z.g. Maasheggengebied, is nagenoeg onbebouwd. Alleen langs de Staaiweg, waaraan het veerhuis staat, is een bescheiden lintbebouwing met boerderijen en -na 1950- woonhuizen tot stand gekomen.
De uitgestrekte voormalige heide- en broekgebieden ten westen van de spoorlijn zijn nagenoeg geheel in de 19e en 20e eeuw ontgonnen. De bestaande heidepaden zijn daarna meestal verhard. Langs deze wegen komen geïsoleerde boerderijen voor, terwijl op sommige plaatsen -speciaal in de oudste ontginningen, aangrenzend aan de spoorlijn- tussen 1850 en 1900 een uitgestrekte lintbebouwing is ontstaan, zoals in de parallel aan de spoorlijn aangelegde Langstraat. Voor nagenoeg alle boerderijen ten westen van het spoor geldt dat zij na de Tweede Wereldoorlog, meestal ten gevolge van oorlogsschade, opnieuw zijn opgetrokken. Recente moderniseringen hebben gezorgd voor een belangrijke schaalvergroting in de landbouw, waardoor het oorspronkelijke aanzicht van zowel lintbebouwingen als de los in het landschap gelegen boerderijen sterk veranderd is. De kleine ontginningsnederzetting Twist behoort sinds de grenswijzigingen van 1942 tot de gemeente Oploo.
Enkele grootschalige gebouwen zijn na 1950 opgetrokken ten noorden van Overloon, langs de Stevensbeekseweg. Het betreft hier onder meer scholen, een internaat en een kippenfokkerij. Opvallend zijn ook de vele wederopbouw-boerderijen uit ca. 1950 rond Overloon. Deze boerderijen, gebouwd ter vervanging van de door oorlogsgeweld verwoeste exemplaren, zijn veelal van een gestandariseerd ontwerp (meestal langgevels, uitgevoerd in rode baksteen).

6. Stedebouwkundige typologie

6.1 Typologie

Ten gevolge van de oorlogsverwoestingen van 1944 zijn er na de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Vierlingsbeek vooral in de grotere kernen -Vierlingsbeek, Overloon en Maashees- op grote schaal wederopbouw-activiteiten geweest. Daarbij werd het noodzakelijk geacht om de stedebouwkundige structuren, zoals die bestonden vóór 1944, ingrijpend te wijzigen. Te Vierlingsbeek is de structuur ook gewijzigd als gevolg van na-oorlogse sloopwerkzaamheden. Gezien de - in par.5 beschreven-kleinschalige ontwikkelingen in de periode 1850-1940 en de naderhand opgetreden wijzigingen in de stedebouwkundige structuur is geen typologisch overzicht van deze ontwikkelingen op kaart weergegeven.

6.2 Beschrijving van het 'gebied van bijzondere stedebouwkundige waarde 1850-1940'

In de gemeente Vierlingsbeek zijn -als gevolg van de onder par. 6.1. vermelde ontwikkelingen- geen 'gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde 1850-1940' aangetroffen.

6.3 Beschrijving 'waardevolle groepen'

Op de bijgevoegde kaart 1:10000 zijn een tweetal 'waardevolle groepen' ingetekend. Het betreft hier waardevolle nederzettingen of gedeelten daarvan, die, in tegenstelling tot de gebieden bedoeld onder par. 6.2, in hun structuur dateren van vóór 1850. Zie voor de beschrijving van de ontwikkeling van de stedebouwkundige structuur par. 5, voor de beschrijving van de binnen de groep gelegen objecten par. 7 en 8.

a) De eerste, zeer gave 'waardevolle groep' betreft de kom van Groeningen met de kapel, het kruisbeeld, de lindeboom en de Schans, alle gesitueerd aan het middeleeuwse driehoekige plein. De lintbebouwing aan de Groeningse weg, bestaande uit 19e-eeuwse boerderijen en een enkel vooroorlogs woonhuis behoort ook tot deze groep. Ook de twee langs de oude stroomgeul van de Maas lopende wegen, de Voortweg en de Hultenhoek, met de restanten van de versterkte huizen die hier hebben gelegen, zijn in de 'waardevolle groep' opgenomen.

b) Een tweede gave groep bestaat uit een deel van het gehucht Vortum-Mullem. Het betreft de Sint Cornelisstraat met aangrenzende bebouwing, zoals boerderijen, kapel met pastorie, school en N.C.B. vestiging, gelegen tussen de Provinciale Weg en de Pastoor Sweensstraat. Inbegrepen zijn ook de parallel aan de Sint Cornelisstraat stromende Luinbeek en de aan de andere zijde van deze beek gelegen Luinbeekweg met aangrenzende bebouwing van boerderijen.

7. Karakteristiek der objecten, bouwvormen en bouwtypen

7.1 Woonhuizen

De oudste groep woonhuizen is gelegen aan de zuidelijke gevelwand van de Spoorstraat te Vierlingsbeek. Tegen Spoorstraat 7, de voormalige synagoge uit 1756, liggen een aantal woonhuizen, alle verbouwd in de eerste helft van de 20e eeuw doch met een oudere kern, waarschijnlijk -zoals bij Spoorstraat 9, een eenvoudig eenlaags woonhuis- uit de 18e eeuw. Spoorstraat 11 is een winkel-woonhuis uit ca. 1900, met risalerende ingangspartij, voorzien van een topgevel. In het pand was een bakkerij gevestigd. Spoorstraat 15 met in- en uitzwenkende topgevel is de uit 1906 daterende feestzaal Concordia met een op de eerste verdieping gelegen woonhuis. Aan de overzijde van de straat zijn eveneens een- en tweelaags woonhuizen onder zadeldak gelegen. Spoorstraat 14, met een iets terugwijkende rooilijn, heeft rijk metselwerk met profielstenen en baksteen mozaïeken. Het pand dateert ca. 1915. Spoorstraat 16 is een voormalig woonhuis uit ca. 1900. Het pand heeft een keperboogfries en een grote inrijpoort met bovenlicht. Spoorstraat 29 is een zeer gaaf vrijstaand woonhuis uit ca. 1905, met rijk gedecoreerd metselwerk. Aan Spoorstraat 3 is de villa Vrijthof gelegen, uit ca. 1925, met bijbehorende garage. Spoorstraat 4 en Vrijthof 6 zijn gave winkel-woonhuizen in de traditionele stijl van de Wederopbouw. Spoorstraat 4, onder geknikt zadeldak, bezit een gave winkelpui.
Aan Sint Cornelisstraat 17 ligt Sonnekempke. een zeer gaaf gedetailleerd woonhuis uit 1913 o.a. een betegeld portiek en een tuinhek met Art Nouveau-elementen. Stevensbeekseweg 39 is het woonhuis Jachtlust, daterend ca. 1910. Het bepleisterde, wit geschilderde huis heeft vensters met kleine roedenverdeling en luiken.

7.2 Boerderijen

Te Vierlingsbeek is in de kom van het dorp gelegen Burggraaf 2, een gave in handvorm baksteen opgetrokken T-boerderij uit ca. 1850, met aan de weg gelegen woonhuis en langsdeelschuur. Door oorlogsschade, sloopwerkzaamheden en ingrijpende verbouwingen resteren er in het dorp en omgeving weinig gave boerderijen. Een uitzondering is Staaiweg 8, de boerderij Maasakker uit ca. 1950. De boerderij heeft een onregelmatige plattegrond. De voorgevel is opgetrokken in zeer rijk metselwerk, waarbij verschillende formaten baksteen door elkaar zijn gebruikt. Naast de boerderij staat een oudere langsdeelschuur. Groeningen daarentegen is nog zeer rijk aan boerderijen. Langs de Groeningsestraat staan verschillende redelijk gave T-boerderijen, meestal voorzien van een vrijstaande langsdeelschuur, zoals Groeningsestraat 26 en 28, uit ca. 1900, de eerste met voor de langsdeelschuur een knotlinde, omvang ca. 210 cm. No. 17 is de naast de middeleeuwse kapel gelegen T-boerderij De Schans, met handvormbakstenen gevels, in de huidige vorm daterend uit ca. 1890. Voortweg 8 is de voormalige kasteelboerderij De Voort uit het midden van de 18e eeuw, met handvorm bakstenen gevels, in- en uitzwenkende topgevels en tegen de westelijke langgevel gemetselde steunberen. Tegenover deze boerderij ligt aan de Voortweg 19 Het Hof, een forse T-boerderij uit ca. 1850, gelegen op de plaats waar eens de versterkte hoeve Groot Hersel lag. Aan de andere zijde van de Sint Jansbeek ligt Hultenhoek 8, een T-boerderij uit ongeveer 1880, met kussenpaneeldeur en zesruiters. De achteraanbouw is diverse malen vergroot, doch het voorhuis is zeer gaaf. Van de oude agrarische bebouwing van Vortum resteert nog de redelijk gave T-boerderij De Steeg 4, met handvorm bakstenen gevels. Te Mullem staat het Hooghuis, in de huidige vorm een langgevelboerderij met bakhuis doch oorspronkelijk waarschijnlijk een tweelaags pand. Sint Corneliusstraat 12 is een zeer gave langgevel uit ca. 1870, met twee knotlinden voor stal en deel. Tegenover deze boerderij ligt op no. 5 een oude langdeelschuur, onderdeel van een verder gesloopt boerderijcomplex, dat aan de achterzijde grensde aan de St.Jansbeek. Het gave pand verkeert in slechte staat. Sint Cornelisstraat 21 is een zeer grote langgevelboerderij uit 1913, met dwarsdeel en een door de hoog opgetrokken topgevel geprononceerde ingangspartij. Op no. 25 van dezelfde straat ligt een eenvoudige doch gave langgevelboerderij uit ca. 1920. Aan de Radioweg 14 staat de Brakkenhof, een opvallende langgevel uit ca. 1920 met hoog opgemetselde topgevel met uitkragende pijlers boven de voordeur. De forse ontginningsboerderij werd gebouwd tijdens de ontginning van de omliggende landerijen. Bij Overloon resteren slechts weinig boerderijen die dateren van vóór de tankslag in 1944. Opvallend is de in de vroege 20e eeuw sterk uitgebreide, doch in de kern uit de 19e eeuw stammende boerderij aan de Helderseweg 5. Het pand heeft een zeer ruime kelder en bezit een gaaf interieur. Aan de oostelijke zijde van Overloon ligt aan de Vierlingsbeekseweg 40 de T-boerderij Rouw. De eenvoudige bakstenen boerderij zal omstreeks 1880 gebouwd zijn. Rond Overloon staan zeer veel boerderijen die zijn opgetrokken tussen ca. 1946 en 1950. Deze boerderijen zijn over het algemeen van het lang- of kortgeveltype en zijn gebouwd in de sobere, traditionele stijl van de Wederopbouw. Slechts enkele exemplaren zijn nog gaaf. Vierlingsbeekseweg 46, een langgevel uit 1948, is met zijn eenvoudige bakstenen gevels, jaartalsteen met Nederlandse leeuw en T-vensters een goed bewaard gebleven voorbeeld.

7.3 Industriële en bedrijfsgebouwen

Grotestraat 40-42 heeft een tweelaags achteraanbouw van ca. 25 meter lengte. Het bedrijfsgebouw -waarvan de oorspronkelijke functie onbekend is- heeft kleine ijzeren vensters met vorktraceringen. Grotestraat 36 is een woonhuis uit ca. 1935 met een groot eenlaags magazijn met brede inrijpoorten. In het pand was een levensmiddelen-groothandel gehuisvest. Aan de Burggraaf 3 te Vierlingsbeek ligt een uit ca. 1950 daterende smidse met complete inventaris. Sint Cornelisstraat 7 te Vortum-Mullem een ca. 1950 daterende winkel van de N.C.B. onder flauw zadeldak. Het gebouwtje, met losvloer en houten luifel, ligt temidden van boerderijen.

7.4 Openbare gebouwen

In de gemeente Vierlingsbeek zijn geen openbare gebouwen, voor zover van waarde voor deze inventarisatie, aanwezig.

7.5 Kerkelijke gebouwen

Het oudste godshuis te Vierlingsbeek is de aan de Spoorstraat 9 gelegen voormalige synagoge uit 1756. Het pand, dat later als joodse slagerij in gebruik werd genomen en waarvan omstreeks 1915 de voorgevel gewijzigd werd, heeft een hoog zadeldak tussen in- en uitzwenkende topgevels. De bijbehorende Nederlands-Israëlitische begraafplaats aan de Spoorstraat, even buiten de kom van het dorp, is bij een opknapbeurt in 1989 sterk gewijzigd. Er liggen joodse graven uit de periode ca. 1795 - 1943.
Aan de Spoorstraat 17 ligt de uit 1843 daterende hervormde kerk, een eenvoudig eenschepig gebouw met dakruiter. Op no. 19 vindt men de bijbehorende contemporaine, doch later verhoogde hervormde pastorie. Te Groeningen staat de kapel van St. Antonius en Nicolaas. Het uit de 15e eeuw daterende gebouw werd in de 18e eeuw gewijzigd. Het eenschepige kerkgebouw heeft een smaller, driezijdig gesloten koor. Nabij de kapel staat een recentelijk verplaatst kruisbeeld, daterend van ca. 1930. Te Holthees staat aan de Kapelstraat 1 de kapel van Onze Lieve Vrouw, een in de vijftiende eeuw gebouwde eenbeukig kerkgebouw met driezijdig gesloten koor. Als gevolg van oorlogsschade werd de kapel rond 1950 ingrijpend gerestaureerd. Te Maashees staat aan de Kalverstraat een hardstenen H. Hartbeeld uit 1930. Aan de Spoorstraat te Vierlingsbeek, nabij de joodse begraafplaats, staat een kunststenen kruisbeeld, ca. 1925 gedateerd, in een klein plantsoen. Aan de Pastoor Janssenstraat 1a te Vierlingsbeek staat nog de oude pastorie. Het markante tweelaags gebouw, gebouwd ca. 1880, heeft hoekpilasters en een met leien gedekt afgeplat schilddak. Het markante bijbehorende ijzeren hekwerk heeft een neo-gotische detaillering. Alle overige Rooms-katholieke kerkgebouwen in de gemeente werden in de oorlog verwoest. Diverse kerken in de gemeente, tijdens de Wederopbouw gerealiseerd, verdienen de aandacht. Te Vierlingsbeek staat de in 1952-1953 herbouwde Sint Laurentius, een door de architect J. Strik in de stijl van de Bossche School ontworpen blind-basilicale kerk met zeer smalle, in het massieve muurwerk uitgespaarde zijbeuken. De vrijstaande, ca. 50 meter hoge klokketoren van de kerk werd pas omstreeks 1960 voltooid. Van de oude kerk resteren enige grafmonumenten, waarvan de oudste zijn opgesteld in en rond het kerkgebouw, terwijl de 19e-eeuwse grafmonumenten, die in de oorlog gespaard zijn gebleven, overgebracht zijn naar het in 1951 ingezegende kerkhof achter de Grotestraat. Ook de in 1956 voltooide Sint Theobaldus te Overloon, 14 Oktoberplein 9, met in de voorgevel zeer grote bakstenen reliëfs, is gebouwd naar ontwerp van J. Strik. De basilicale kerk van H. Antonius Abt aan de De Goeijstraat 2 te Maashees is een ontwerp van C. de Bever uit 1950. De in 1951 herbouwde eenbeukige kerk, gewijd aan Sint Cornelis, met bijbehorende pastorie en een uit 1931 daterend schoolgebouw, Sint Cornelisstraat 14-16 te Vortum-Mullem, werd ontworpen door M.van Beek. Aan De Weerd, op de rand van de oeverwal, uitziend over de uiterwaarden, staat een kleine kapel uit ca. 1950, gewijd aan Maria.

7.6 Kastelen en buitenhuizen

Tussen Vierlingsbeek en Holthees ligt het terrein van het voormalige kasteel Makken, dat kort na 1802 na een lange periode van verval werd afgebroken. Op het terrein, omgeven door de oude grachten, staat nog een groot gedeelte van de voorburcht, waarschijnlijk opgetrokken tegen het einde van de vijftiende eeuw. Van kasteel De Hattert, direct ten westen van de spoorlijn bij Vierlingsbeek gelegen, resteren na de beschietingen van 1944 en de daarna voltrokken sloop geen gebouwde overblijfselen meer. Het terrein, waarop een boerderij is gebouwd, wordt nog omgeven door de oude grachten. Van kasteel Oirthen, gesitueerd op de plaats waar de Molenbeek in de Maas uitmondt, resteren terreinsporen. De vroegere

heerlijke watermolen staat, zij het gemoderniseerd en incompleet, nabij deze plaats. Te Groeningen werden in de Middeleeuwen een vijftal versterkte huizen opgetrokken, alle langs de St.Jansbeek, aan de rand van de voormalige meander van de Maas. Van 's-Hertogentoren, Groot- en Klein-Herselt en het Hof resteren geen bouwwerken meer, maar van De Voort staat een gedeelte van het huis -de kasteelboerderij- nog.

7.7 Infrastructurele en waterstaatswerken

Aan de Staaiweg 25 is het veerhuis Beeker Staai gelegen, dat in 1948 geheel opnieuw werd opgetrokken. Een jaartalsteen met een afbeelding van de Nederlandse leeuw herinnert aan dit feit. Boven de deur een gevelsteen met de naam van het huis en een afbeelding van een veerboot. In de zijgevel een terra-cotta beeld van de H. Christoffel. Op het bordes van het huis twee van het kasteel Makken afkomstige hardstenen palen met afbeeldingen van leeuwen en familiewapens, daterend uit 1715.
De Staaiweg voert over een brug van gewapend beton, met aan de zuidzijde afsluitbare schuiven.
Soetendaal 15 is een uit ca. 1950 daterend overwegwachtershuis, opgetrokken in de stijl van de Delftse School. Het is het laatste type van dit soort dienstwoningen die door N.S. zijn gebouwd.

7.8 Militaire objecten

In de gemeente Vierlingsbeek zijn geen militaire objecten, voor zover van belang voor deze inventarisatie, aanwezig.

7.9 Groenelementen

De linde aan de Groeningsestraat, gelegen nabij de middeleeuwse kapel, en de linde aan het 14 Oktoberplein te Overloon hebben beide een stamomvang van ca. 325 cm. Bij de restanten van het kasteel Makken staat in de noord-westelijke hoek van het omgrachtte terrein een kastanje met een omvang van ca. 400 cm. Ook bij het voormalige kasteel De Hattert staan diverse, niet nader omschreven oude bomen en is een deel van het patroon van de grachten nog herkenbaar.
Het Maasheggengebied, met zijn interessante beplanting van o.a. meidoorns, sleedoorns, wegedoorn, rode kornoelje, hondsroos en vlier is reeds eerder besproken in par. 3.
De Radioweg heeft een interessante beplanting met beuken, in stamomvang variërend tussen de 210 en 240 cm. De beuken, die aangeplant zijn in de tijd dat er ter plaatse veel heide ontgonnen werd, staan aan beide zijden van de weg tot aan de ontginningsboerderij Brakkenhof (zie par. 7.2). Vermeldenswaardig zijn ook de bruine beuken die langs nagenoeg de gehele zuidelijke zijde van de Lactariaweg - de grensweg met de gemeente Oploo- met name bij de buurtschap Plantlust zijn aangeplant.

7.10 Artefacten

De eerder onder par. 7.7. vermelde hardstenen palen bij het veerhuis Staaiweg 25, afkomstig van kasteel Makken, verdienen bijzondere aandacht. Het verzetsmonument van A. Meertens, bestaande uit een gebogen muur met kruisen, werd in 1982 van het raadhuis naar de Laurentiuskerk verplaatst. Diverse oorlogsmonumenten, ook copieën van bekende landelijke monumenten, in het Oorlogs- en Verzetmuseum Overloon. Aan de Pastoor Janssenstraat 1a te Vierlingsbeek en de Sint Cornelisstraat 17 te Vortum-Mullem staan interessante hekwerken, de eerst met een neo-gotische, de laatste met een Art-Nouveau detaillering.

Vrijthof

6
Brandweerkazerne Brandweerkazerne
Ca. 1950
Bakstenen gevels. Toren van vier geledingen onder zadeldak, nokruiters. Vensters met ijzeren roedenverdeling. In het gebouw verschillende inrijpoorten. Opgeklampte luiken. Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen. In aanbouw is postkantoor ondergebracht. Markante toren, bepaald vanaf zijde Burggraaf, met toren St. Cornelis, het aanzien van het kerkdorp.
Van belang wegens gaafheid, ligging.
(Foto 147)

Weerd, De

"Ave Maria" R.K. Kapel R.K. Kapel
Ca. 1950
Handvorm bakstenen kapel. Tentdak met verbeterde Hollandse pannen. In nis Mariabeeld op natuurstenen planchet met opschrift: "Ave Maria". Op steilrand in uiterwaardengebied.
Eikenbosje. Op steen in interieur inscriptie: "Hier sterkte God in bange nood zijn dankbaar volk met hemels brood".
Cultuurhistorische waarde, ligging.
(Foto's 148 en 149)

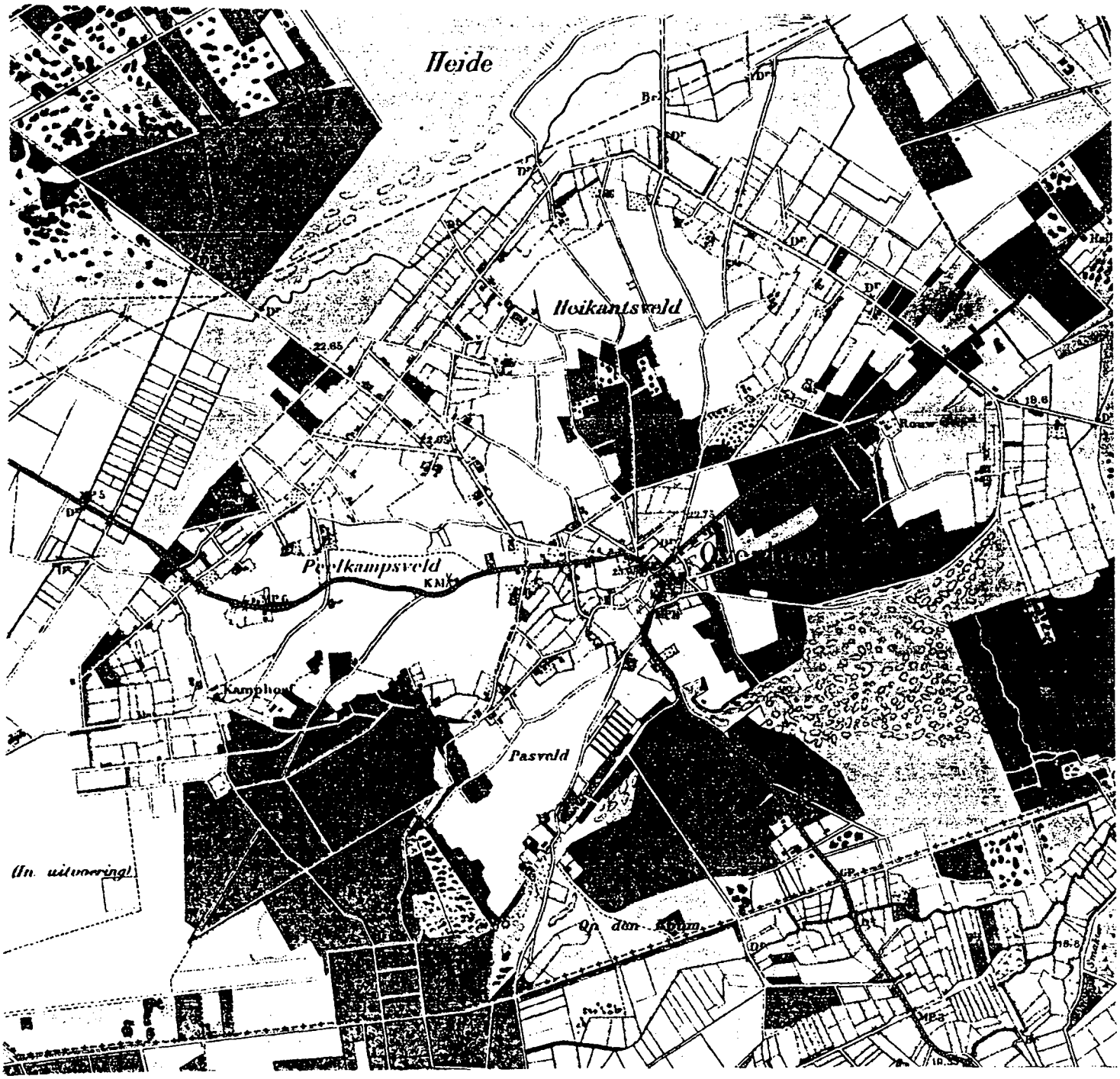

Topografische kaart 1:25000, verkend 1866/1890, herzien 1913-1920.

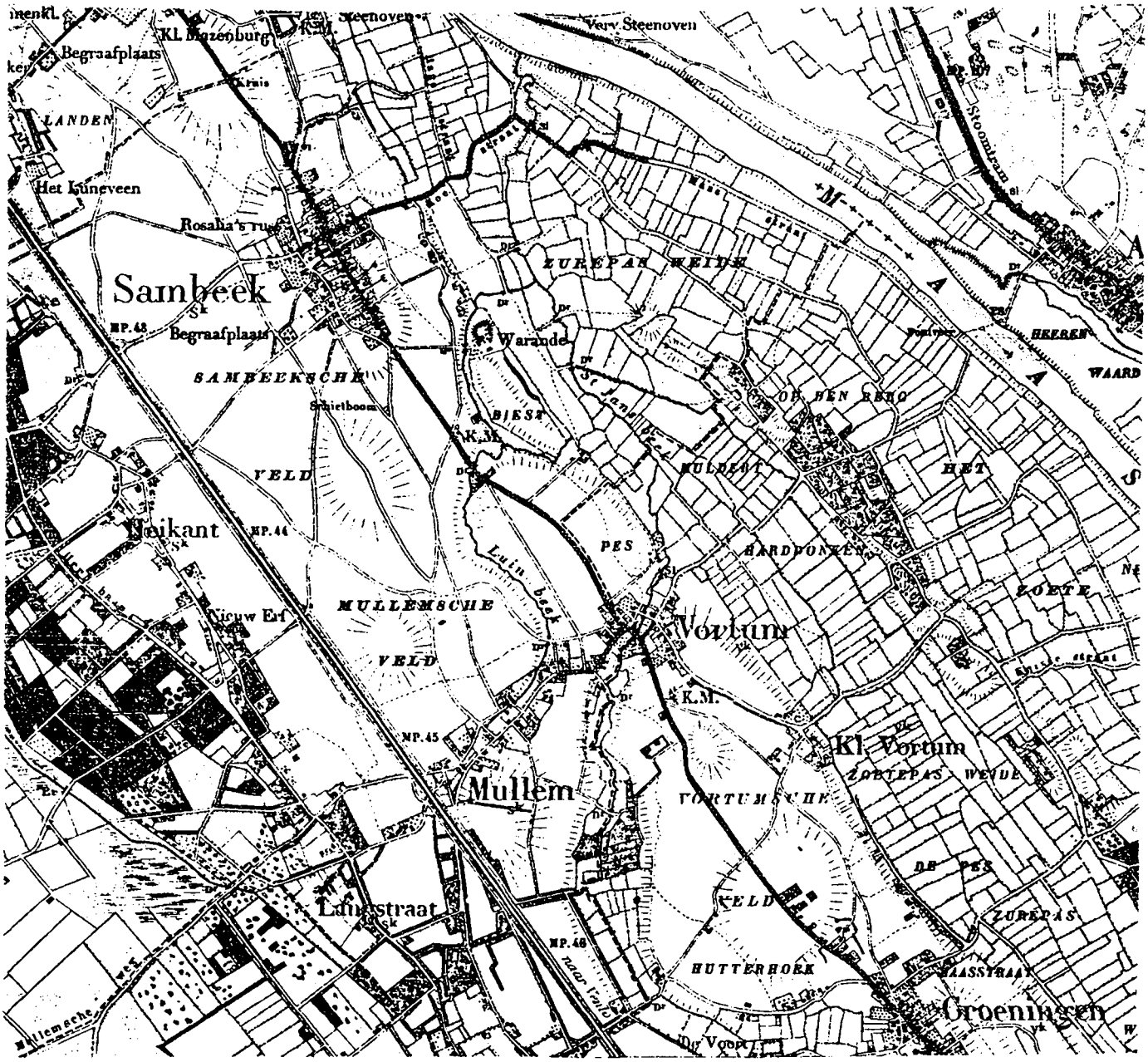

Topografische kaart 1:25000, verkend 1866, herzien 1890. Uitgave 1914

Topografische kaart 1:25000, verkend 1890-1891, herzien 1913-1917.

8. Objectgegevens

Achter de Heuf

R.K. begraafplaats R.K. begraafplaats
J. Strik Ca. 1950
Poort met smeedijzeren hekwerk.
Omzoomd met linden, beukenhaag.
Verschillende interessante graven: onder andere, C. Huybers (1882), F. Anderegg (1911), E. van den Bosch (1922), F. van den Bogaard (1919), J.H. Martens (1918), J.H. van den Bogaard (1928), A. van den Bogaard (1933). Na de verwoesting van het Vierlingsbeekse kerkhof in 1944 is aan Achter de Heuf een nieuw R.K. kerkhof aangelegd. Rechthoekige plattegrond met grintpaden, bakstenen kapel met kruisgroep (circa 1950). Van belang wegens cultuurhistorische waarde.
(Foto's 1 t/m 6).

Burggraaf

2
T-boerderij T-boerderij
Ca. 1880
Handvorm bakstenen gevels, vlechtingen. T-schuifvensters, zesruiter. Voordeur met bovenlicht. Zadeldak met muldenpannen. Achterliggende bedrijfsaanbouw met dwarsdeel onder zadeldak met wolfeind. Langsdeelschuur, gedeeltelijk in handvorm baksteen. Schilddak met tuile du Nord pannen. Onderkelderd.
Ommuurde tuin. Fruitbomen op erf.
Boerderij gelegen aan parallelstraat met achterbebouwing Grotestraat.
Van belang wegens ligging en gaafheid.
(Foto's 7 en 8)

3
Smidse Werkplaats
Ca. 1950
Bakstenen gevel. Brede opgeklampte inrijpoort, houten zesruits schuifvensters. Zadeldak met muldenpannen. Gecementeerde stoep. Rondom het pand diverse gereedschappen. Werkbanken, met diverse gereedschappen en bankschroeven, haard met aambeelden.
Spaanse Aak-haag, pereboom.
Inventaris en vuurplaats deels nog aanwezig. Dorpsmidse.
Van belang wegens industrieel-archeologische waarde, zeldzaamheidswaarde.
(Foto's 9, 10 en 11)

4
Woonhuis Woonhuis
Ca. 1900
Handvorm bakstenen gevel, een zijde vernieuwd. Houten rolluiken, T-vensters. Paneeldeur in portiek. Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen.
Voor nummer 2 leilinde, circa 290 cm omtrek.
Onderdeel "waardevolle groep".
Van belang wegens ligging, gaafheid.
(Foto's 12 en 13)